

Кубанська піснетворчість української етнокультурної традиції

Валентина Сінельнікова

Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Для цитування

Сінельнікова, В. (2025). Кубанська піснетворчість української етнокультурної традиції [Рецензія на книги: Колядки і щедрівки українців Кубані та Ліричні пісні українців Кубані, Н. Супрун-Яремко]. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*, 52, 218–221. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.52.2025.334150>

Народнопісенна культура та історія українців Кубані як духовна цінність української національної культури перебуває в центрі уваги вже кількох поколінь дослідників: тут слід назвати імена А. Головатого, Я. Кухаренка, Я. Бігдая, О. Кошиця, М. Дикарева, П. Короленка, О. Бежковича, Ф. Щербини, С. Ерастова, О. Півня, Г. Концевича, І. Варавви, М. Мишанича та інших етнографів, мовознавців, істориків, фольклористів XIX–XX ст., етнографічно-фольклористичний доробок яких було ретельно опрацьовано історіографом української фольклористики Кубані — сучасним кубанським україністом В. Чумаченком.

Щодо власне пісенної культури українців Кубані наголосимо, що рецензовані праці докторки

мистецтвознавства, професорки кафедри музичної фольклористики Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка, дійсної членкині Наукового товариства імені Шевченка Надії Супрун-Яремко на сьогодні не мають аналогів в українській етномузикології ні за обсягом записаного авторкою та опрацьованого музично-пісенного матеріалу в означеному локусі побутування традиційної народнопісенної культури наприкінці XX ст., ні за глибиною аналітичного осмислення.

Рецензовані праці Н. Супрун-Яремко (2024а, 2024b) є результатом багаторічної (кілька десятиліть праці!) дослідницько-фольклористичної діяльності авторки на Кубані та складником комплексного видання — антології українських на-

родних пісень Кубані, окремі томи якого презентують пісні, що представляють давньокозацьку україно-кубанську весільну традицію, історичні станові та козацькі ліричні пісні українців Кубані (Супрун-Яремко, 2023), українсько-кубанські колядки й щедрівки, а також ліричні пісні української кубанської традиції.

Праці п. Н. Супрун-Яремко (2020, 2023, 2024a, 2024b) присвячені унікальній традиції українців Кубані, яка є відмінною від традиційної культури материнської території, адже формувалася не лише під впливом локальних фольклорних традицій, що їх принесли на кубанські землі козаки — переселенці з Гетьманщини наприкінці XVIII ст., але й під впливом церковно-партесного співу, що яскраво відбилося на місцевій манері виконання та в структурі народного багатоголосся.

Цінність видання полягає в тому, що на сьогодні це найповніше в Україні наукове видання музично-пісенного фольклору усної традиції Кубані — території, яка є однією з найбільших українських етнічних територій, що лежать за межами державних кордонів України. Особливого значення це видання набуває сьогодні, коли внаслідок повномасштабної агресії РФ проти України ця територія стала недоступною для проведення будь-якого роду досліджень українськими етномузикологами та етнографами.

У виданні «Колядки і щедрівки українців Кубані» авторка, яка є уроженкою м. Кропоткін, що на Кубані, розмістила нотно-поетичні тексти понад 120 зразків зимового обрядового календаря (близько 70 колядок і 50 щедрівок), які записали п. Н. Супрун-Яремко та професор Б. Яремко від 345 виконавців переважно старшого й середнього віку в 49 населених пунктах (колишніх козацьких куренях) 20 районів історичної Чорноморщини — сьогодні степової частини Краснодарського краю РФ. Ці землі з 1792 р. заселяли, економічно й культурно розбудовували колишні запорізькі козаки разом з українськими безземельними селянами. На відміну від інших збірок народно-музичних творів кубанських українців, в основу яких, починаючи з кінця XIX ст., лягли записи Я. Бігдая, Г. Концевича, М. Дикарева, М. Лисенка, О. Кошиця, І. Варавви та ін., які мали переважно аматорський характер, адже мелодії записувалися достатньо схематично, збірка Н. Супрун-Яремко (2024a) містить значний аналітичний матеріал (вступна стаття, коментарі та паспортизація пісень, бібліографічний опис та ін.) та високоточну транскрипцію живого музичного матеріалу, записаного від автентичних виконавців.

Аналізуючи українсько-кубанські пісні зимово-обрядового календаря, записані у виконанні малих

(родинних, товариських), невеликих (до 5 осіб) гуртів — дуетних, тріо, квартету та великих фольклорних мішаних і жіночих гуртів, — авторка доходить висновку, що домінантною тематикою цих творів (акцентується на чіткому розподілі кубанських колядок і щедрівок на дитячі жартівливі та дорослі з переважно християнською тематикою) є не землеробсько-величальна або історична, а християнська, в якій відображені православна тематика з деякими язичницькими мотивами; уявлення й образи побутового християнства; традиції, пов'язані з життям природи, людини й громади в гармонії з природою. Це обумовило необхідність розглянути ці твори за тематикою віршових текстів. Дослідниця виділяє 6 сюжетних тем, які співуються в колядних текстах, та 13 мелодичних типів, з котрими вони поєднуються, зокрема: тема народження Христа — 28 колядок на 9 мелодичних типів; тема Божого суду — 10 колядок на 2 мелодичні типи; тема розп'яття й мук Христа — 21 колядка, 1 мелодичний тип; тема Господа, що ходив по горі / полю — 4 колядки на 2 мелотипи; тема діви Марії — 2 колядки, 2 мелотипи; тема «Кози» — 4 колядки, 1 мелотип.

У кубанських щедрівках дослідниця виявила 5 сюжетних тем (християнського змісту — 36 щедрівок, дохристиянського — 16), що поєднуються з 20 мелодичними типами. А саме: тема уславленої тематики — 3 щедрівки, 3 мелодичні типи; тема Меланки/Маланки — 18 щедрівок, 5 мелодичних типів; тема прадерева — 1 щедрівка, 1 мелотип; тема Єрусалима — 8 щедрівок, 2 мелотипи; тема Христової вечері — 22 щедрівки, 14 мелодичних типів. Проведений авторкою компаративний аналіз мелодичних типів колядок і щедрівок дозволив їй зробити припущення про наявність першоджерельного мелодичного архетипу дохристиянського походження з подальшим його перенесенням на християнські тексти творів зимової обрядовості. Проведене дослідження щодо функціонування зафіксованих Н. Супрун-Яремко наприкінці XX ст. пісенних зразків зимового обрядового календаря на Кубані засвідчило, що в період активної боротьби з релігією й знищення православних храмів та монастирів кубанські українці зберігали у своїй пасивній пам'яті фольклорний складник зимових обрядів на всій території колишньої Чорноморії.

До видання «Ліричні пісні українців Кубані» увійшли нотно-поетичні тексти близько 320 пісень українсько-кубанської рефлексійної лірики, зафіксованої Н. Супрун-Яремко та професором Б. Яремком у 58 населених пунктах степової частини Краснодарського краю РФ, історичним населенням якої є українські козаки й селяни. Збірка починається з аналітичної авторської статті, в якій

Н. Супрун-Яремко (2024b) окреслює тематику ліричних пісень окресленого локусу, строфічну будову віршових структур, музичні форми, проводить ладовий аналіз пісень. Аналізуючи тематику ліричних пісень Кубані, дослідниця виділяє пісні про взаємне та нещасливе кохання (зокрема такі теми, як зрада, розлука, жіноча доля, причарування); в окрему групу відносить колискові пісні (тема заколисування дитини); пісні про пияцтво, дітогубство або самогубство; пісні, в яких простежується жартівливе ставлення до певних побутових подій, а також пісні з життєво-філософськими роздумами соціального й політичного спрямування.

Авторка об'єднує окреслену тематику в окремі підтипи ліричних пісень та виділяє: пісні про щасливе й нещасливе кохання (твори №1–57), пісні з особистого й родинного життя (твори №58–130), ліро-епічні пісні баладного стилю (твори №131–160), аграрно-трудова (сезонні) пісні — твори необрядової землеробсько-сезонної тематики (№161–198, орні пісні, посівні, сапальні, жнивні), фольклоризовані пісні літературного й мистецького походження (№199–234, пісні на вірші Г. Сковороди, І. Котляревського, Є. Гребінки, Л. Глібова, М. Вороного, С. Гулака-Артемовського, Т. Шевченка та ін.), жартівливі кубанські пісні — твори українсько-кубанської «сміхової» культури (№235–319). Кожний розділ поділено на тематичні підрозділи, наприклад, у піснях про кохання авторка вирізняє мотиви зародження почуттів між хлопцем і дівчиною, вибору коханого/коханої, взаємного кохання, нещасливого кохання, причарування милого, людської неслави — розлучниці, зради коханого, самогубства дівчини, розлучення та ін. Жартівливі пісні своєю чергою авторка за функціональними і сюжетно-тематичними ознаками розділяє на любовно-ліричні, родинно-побутові, п'яницькі, алегоричні, сценічно-інтермедійні, а також розважально-веселі куплети-приспівки танцювального характеру.

Записи ліричних пісень було здійснено дослідницею від понад 430 респондентів — автентичних виконавців переважно старшого й середнього віку, близько 50% виконавців були віком від 60 до 86 років. У результаті проведеного етномузикознавчого дослідження авторка формулює такі висновки щодо ліричного фольклору українців Кубані: велика розгалуженість ліричного діапазону поетичних текстів зумовила розмаїтість віршових структур (використання строфічної анафори, ампліфікованих доповнень, кінцевих ненаголошених складів; різні форми віршового формотворення та строфічної будови та ін.) та музичних форм ліричних пісень фольклорного походження (куплетні, куплетні з фрагментами варіаційності, куплет-

но-варіаційні, мелострофоїдні). Ладовий аналіз показав, що пісні мають як історичні нашарування у вигляді реліктів архаїки (вузькоамбітусні звуко-ряди, стрічкові унісони, квартові, квінтові та октавні втори та ін.), так і вплив мажоро-мінорного акордово-гармонічного мислення (зокрема акордово-гармонічна дво-, три-, чотириголоса фактура та ін.). Мелодика аналізованих творів має спільний ліричний модус інтонування та лінійний рух у багатоголосному звуковеденні, що відповідає лірико-пісенному стилю української народнопісенної традиції та проявляється у таких його різновидах, як кантиленний, речитативно-кантиленний, пісенний, моторно-танцювальний.

Для пісень, записаних в різнолокальних варіантах, притаманними є споріднені поетичні тексти, формотворчі, ладоструктурні та фактурні параметри (монодична музична фактура, стрічкове двоголосся, підголосково-поліфонічна фактура, дво-, триголоса акордово-гармонічна або мішана музична фактура), окрім цього — й індивідуалізована музична мова й образність, що виокремлює кожний пісенний варіант і дозволяє говорити про конкретний локальний чи індивідуалізований виконавський стиль або споріднює його з метропольним першоджерелом.

Дослідження близько 320 транскрибованих пісенних зразків українсько-кубанської лірично-пісенної традиції, записаних авторкою у 1990-ті рр. на Кубані, висвітлює великий пласт народнопісенної культури нащадків запорожців, який, на відміну від зимово-обрядових пісень, до сьогодні активно (а не в пасивній пам'яті респондентів) функціонує серед сучасних мешканців Кубані.

Звернемо увагу на ще один аспект нових видань Н. Супрун-Яремко (2024a, 2024b), який є надзвичайно актуальним в контексті проведення фольклористично-польового дослідження та подальшого опрацювання записаних творів: наприкінці аналітичних вступних статей (передмови) у кожній збірці подано стислі зауваження щодо методики опрацювання народнопісенних творів та письмової фіксації віршових і нотних текстів усного функціонування (Супрун-Яремко, 2024b, с. 16, Супрун-Яремко, 2024a, с. 78–79). Зокрема, нормативні правила транскрибування віршових та музичних текстів українсько-кубанських ліричних пісень, визначені авторкою, стосуються збереження лексики народних виконавців, визначення віршових рядків і строф згідно зі структурою вірша, позначення розміру, темпу, виставляння знаків альтерації у нотному тексті, фіксації певними знаками повного й короткого дихання виконавця, позначення змін структури вірша й ритмічного

рисунка, здійснення тактування, позначення виконавських прийомів (глісандо, акцентування, з'їждження від звука вниз) та ін. Ці зауваження є надзвичайно цінними для фольклористів-початківців.

Робота, яку здійснила Н. Супрун-Яремко з фіксації й транскрипції фольклорних творів від українців Кубані, є унікальною й необхідною в контексті подій, пов'язаних з цілеспрямованою багатостолітною русифікацією, пригнобленням та знищенням національної ідентичності на окресленій історично українській етнічній території, наслідком чого стала криза самоідентифікації тамтешніх українців, яка в умовах російської агресії проти України сьогодні лише поглиблюється. Поява таких видань має не лише вузькофахове фольклористичне наукове спрямування, але є також свідченням прагнення авторки до відновлення та збереження історичної пам'яті, культури, самобутності українського народу.

Список посилань

Супрун-Яремко, Н. (2020). *Весільні пісні українців Кубані*. Література та мистецтво.

Супрун-Яремко, Н. (2023). *Історичні, станові та козацькі ліричні пісні українців Кубані*. Література та мистецтво.

Супрун-Яремко, Н. (2024a). *Колядки і щедрівки українців Кубані* (2-ге вид.). Література та мистецтво.

Супрун-Яремко, Н. (2024b). *Ліричні пісні українців Кубані*. Література та мистецтво.

References

Suprun-Yaremko, N. (2020). *Vesilni pisni ukraintsiv Kubani* [Wedding songs of the Ukrainians of the Kuban]. *Literatura ta mystetstvo* [in Ukrainian].

Suprun-Yaremko, N. (2023). *Istorychni, stanovi ta kozatski lirychni pisni ukraintsiv Kubani* [Historical, estate and Cossack lyrical songs of the Ukrainians of the Kuban]. *Literatura ta mystetstvo* [in Ukrainian].

Suprun-Yaremko, N. (2024a). *Koliadky i shchedrivky ukraintsiv Kubani* [Carols and gifts of the Ukrainians of the Kuban] (2nd ed.). *Literatura ta mystetstvo* [in Ukrainian].

Suprun-Yaremko, N. (2024b). *Lirychni pisni ukraintsiv Kubani* [Lyrical songs of the Ukrainians of the Kuban]. *Literatura ta mystetstvo* [in Ukrainian].

Відомості про автора

Валентина Сінельнікова, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0001-9488-270X, e-mail: valentinasinelnikova@ukr.net

Information about the author

Valentyna Sinelnikova, PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0001-9488-270X, e-mail: valentinasinelnikova@ukr.net

